

براهوئی رسم الخط ناچار مرحلہ

عبدالرازق ابابکی

ایم فل سکا لرشعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

ڈاکٹر لیاقت سنی

ایسوسی ایٹ پروفیسر شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ

Abstract

This research paper discusses the four stages of Brahui script. Even though, the literary work in Brahui language has been started since 1292, when “Khidmat e Deen” was published. But it is interesting to note here that instead of this huge historical gap, Brahui orthography has not been standardized. The influence powerful and regional languages have always influenced the writing style of Brahui Script. Till the end of Durkhani school of thought, influx of Arabic Alphabets brought the Arabic script for Brahui. Roman, Persian and new Roman was introduced for Brahui script in subsequent period. The main objective of this research paper is to show and identify the orthographical dilemma in Brahui and It further shows the analyses of deferent borrowing scripts and their phases. Two or three samples of each phase have been taken out for conducting this research. Finally, this paper ends with the result and conclusion that adoption of others scripts can create writing problem in future as well.

Key words : Brahui script, Arabic script, orthographical dilemma, alphabets, Vowels, Roman Likvarh

چاہنداری:

براہوئی زبان نامتکئی تینا جاگہ غا ولے اونا نوشتئی مڈی ناہرے آبنامنگ وولدا اونا بھاکم انگا کچ انا سوب آن دا بولی نا کبھی ویل آک داتم اسکان ایسرمنگ کتنو۔ داویل آتیاں بنائی ویل اس نوشتئی وڑ ناہم ارے۔ براہوئی ادب اٹی نوشتہ مروک آادب داتم اسکان چار وڑ نوشتہ مونئی بسے۔ دا وخت آبراہوئی فارسی وڑ نوشتہ یعنی نستعلیق اٹی نوشتہ مننگ اٹی۔ وبراہوئی ادب نا یک ونیم سدسال نا نوشتہ کی مڈی نا بھلا کچ ہندارسم الخط اٹی۔ دا پٹ وپول اٹ ہندا چار وڑ نا وڑ نوشتہ آتا جاچ ہلنگ، واقتیٹی توار تے کن دوئی کروک کچ آتے مونئی اتنگ۔ دا بابت مہالو آن ساڑی مواد آتا جاچ ہلنگ، گڑا دا پٹ وپول تجزیاتی پٹ وپول نا بشخ اس پانگ مریک۔ براہوئی بولی نا نوشتئی ویل انا یک ونیم سدسال آن ایسرمنگ ناکل آن بھلا سوب دامنگ کیک کہ داٹی برجا نوشتئی وڑ نوشتہ آتا جاچ ہلنگتے، واقتی بیٹ منگ تنے، دا نوشتہ اٹی بنائی وڑاٹ ہر چار آ وڑ نوشتہ آتا بندادی ویل آتے پیدا رکنگ ناکوشت کنگتے، تاکہ مونئی پوکا ر آتے دافتے تین پتین بیٹ منگ وویل انا ایسرنا کنڈ آگام اس ہر فنگ ناوارر سیگلے۔

صوتیات، حروف تہجی واملانا بابت براہوئی بولی کی کبھی ویل آک مون آبریرہ۔ وداڑا شرہ نا چر جوئی برجاء۔ دا بابت ہرا را خیال مونئی بریرہ او فتیان اسٹ دادے کہ ہر اتوار تے براہوئی پاروک آک ادا کنگ کپسہ، یا او فتنے مخرج اٹ پانگ کپسہ، او فتنے نوشتہ اٹی ہم اتنگ، وخت اس کہ ارمیکو خیال داڑان چپ۔

دا پک اوہیت اسے کہ بولی سے ناکل توار تے حرف ولوز آتا مک اٹ پورو وڑاٹ درشان کنگ مفک۔ دا بابت سائنسی وڑاٹ حرف آتے کن وڑہیت (نشان) پک کروئی تمک۔ ولے براہوئی بولی نا پڑا ہر دور و زمانہ کی حرف آتا کچ جتا مسنے۔ دافتا کچ بیست و شش آن بلیس پنجاوے اسکان مسنے۔ براہوئی ادب اٹی نوشتہ مروک آادب داتم اسکان چار صورت خطی نا دروشم اٹی مونئی بسے۔

ولے داوخت آبراہوئی نوشت فارسی و ژ نوشت یعنی نستعلیق الی نوشتہ منگ الی۔ و براہوئی ادب نا یک ونیم سد سال نا نوشتنی مڈی نا بھلا کچ ہندا و ژ نوشت الی۔ براہوئی نوشت نابایت ایہن ہم دا خیال کہ دانا باقاعدہ بنا 1883ء آن مکتبہ درخانی نابندا و خنگ آن مس۔ ولے داکان مست ”خدمت دین“ پنی آ کتاب نابایت پانگلک کہ او 1292ء ٹی نوشتہ مسوس، اوکان پداسہ کتاب اس ’مجبول الاسم‘ ہم خننگا نے، ہرانا نابایت پانگلک کہ او 1393ء نا نوشت اسے، (ہرانا نوشتوک و کتاب ناجندانا پن نابایت دا خاطر آن پک مننگ کتنے، کہ اونا اولیکو پنے غاک ارنگوک مسوسر) و ہندن ’عملیات گہر بار‘ داکان کم و ویک ونیم کرن پد یعنی 1472ء الی نوشتہ کننگا نے۔ (براہوئی، 1978ء، 22)

براہوئی زبان کن داتم شاہدی تار دات چار و ژ نوشت کاریم اٹ اینگانو، اوقتا سرجم دا و ژ:

i- نسخ (عربی و سندھی و ژ نوشت)

ملک داد قلاتی (1886ء) براہوئی زبان نا نوشت کن خط نسخ کاریم اٹ اتسا توار تا پوروی کن 41 حرف آتیاں کاریم ہلکنے۔ و دا حساب ہکاریت توار کن نوشتہ مروک ہائے مخلوط نا اوار نوشتہ کننگ نا و ژ تیان بیدس، او براہوئی ناجنا غا توار ’ٹ‘ اکن لام انا کیرغ آن اڑنگ اس خلکنے، و ریٹرو فلیکس توار (ڈ، ٹ، ژ) اکن چنکا ’ط‘ انا جاگہ غاشیف آن اڑنگ اس خلکنے، و ہندن ’گ‘ اکن ہم ’ک‘ انا کیرغ آن اڑنگ اس خلکنے۔ او ہرانشان تے براہوئی نوشت کن کاریم اٹ ایسنے، اوقتا دروشم دُن:

ا ... ب ... پ ... ت ... تھ

ث ... ج ... چ ... ح ... خ

د ... ذ ... ر ... ڑ ... ز

ژ ... س ... ش ... ص ... ض

ظ ... ط ... ع ... غ ... ف

ق ... ک ... گ ... ل ... لہ

م ... ن ... پ ... و ... ہ

۶ ... ی ... ا ... ا ... ا

ملا عبدالحکیم مشوانی (1317ھ) ہم نسخ اے کاریم اٹ ایسنے، واوتوارتا پوری کن 40 حرف
آن کاریم ہلکنے۔ اونا نشان تا کچ ملک داد قلاتی آن اسٹ اس کم، اوہر نشان آن کاریم ہلتنے، اوہن،
دخت اس کہ اور یٹرو فلیکس توارٹ، اکن اوغانی نشان آن کاریم ہلتنے، بلکن فارسی ناٹ، اے کاریم
اٹ ایسنے۔

مکتبہ درخانی ناگیشتری عالم آک 53 نشان تیان کاریم ہلکرہ۔ (صابر، 1998ء، 15) او
ہم توارتا پوری کن اوغانی لکھوڑ آن کمک ہلسا اڑنگ آن کاریم ہلکرہ، مکتبہ نشان تا کچ اٹ ودکی نا
سوب ہاے مخلوط آتا اور نوشتہ کنگ نا وڑتا حساب کنگ نا سوب آن۔ یعنی پروفیسر صابر بھ، پھ، تھ
تھ وایلو ہندا وڑ اور نوشتہ مروک ہاے مخلوط آتے ہم حساب کرینے۔

مولوی اللہ بخش (1877ء) براہوئی زبان نا نوشتہ کن سندھی وڑ نوشتہ کاریم اٹ ایسنے،
اونا کاریم اٹ اتوک توارتا کچ 46 اے، ولے اوہر مہشون کتاب نا بنائی تسنے، اوٹی نشان تا کچ
44 اے، ودا حساب اٹی ہم ہاے مخلوط نا اور نوشتہ کنگ نا وڑتے جتا حساب کننگانے۔ اونا کتاب نا
مہشون اٹ ”می..... ل“ انا نشانک تروک افس، دخت اس کہ مونی کتاب اٹی ہندا نشان تیان کاریم
ہلنگانے۔ اونا کاریم اٹ اتوک نشان تا دروشمک دن او:

ا ... ب ... پ ... ت ... ث ... ث
ج ... چ ... ح ... خ ... د ... ڈ ... ذ
ر ... ژ ... ز ... ژ ... ڈ ... س ... ش
ص ... ض ... ط ... ظ ... ع ... غ
ف ... ق ... ک ... گ ... ل ... م ... ن
و ... ہ ... ع ... ی

ہائے مخلوط نا اور نوشتہ کنگ نا وڑتا جتا مہشون اے Douale letters نا پن تسنے،

او فک دا وڑاؤ:

بہہ ... پہہ ... تہہ ... ٹہہ ... چہہ ... گہہ ... کھہ

کیپٹن نکلسن (1877ء) ہم براہوئی نوشتہ کنگ کن سندھی وڑنوشت آن کاریم ہلکنے، اونا کاریم اٹ اتوک نشان تا کچ زہری آن ارٹ زیاتے، اور یٹرو فلیکس 'ڈ' انا نوشتہ کنگ کن مسہ ڈول کاریم اٹ ایسنے، وایلو اراد کی آنشاک 'ڈ'، 'ڈ'، 'ڈ'، 'ڈ'۔ وخت اس کہ ریٹرو فلیکس 'ٹ' اکن زہری نا کنڈ آن کاریم اٹ اتوک 'ٹ' آن کاریم ہلتنے، اراد کی نشان تا ودفنگ واسہ نشان اسے نا النگ آن پد نکلسن نا کاریم اٹ اتوک جم نشان تا کچ 37 اے۔

جوہر براہوئی (1998ء) رپورٹ وڑانا کتابچہ سے ٹی سندھی وڑنوشتے کاریم اٹ ایسنے، اونا کاریم اٹ اتوک نشان تا کچ نکلسن آن ہم زیاتے، اور یٹرو فلیکس 'ٹ' اکن مسہ نشان کاریم اٹ ایسنے، ہر افتیان اسٹ زہری و نکلسن نا کاریم اٹ اتوک چار ٹکی آنشانے، وخت اس کہ اسٹ اس 'ٹ'، یعنی سندھی رسم الخط اٹی ہر نشان ار اتوار آن جوڑ مروک 'ز' اکن کاریم اٹ اتنگک، اودے داڑے 'ٹ' اکن کاریم اٹ اتنگا نے، ہندن اوٹ 'اکن اردو وڑنوشت ناٹ' ہم کاریم اٹ ایسنے۔ داکان بیدس او ہندا ہی توار کن 'ٹ' ہم کاریم اٹ ایسنے۔ ایلو ارار یٹرو فلیکس توار 'ز'، 'ڈ'، 'ڈ' اکن اوار دو وڑنوشتے کاریم اٹ ایسنے، یعنی سندھی ٹی دافتیا ٹک خلنگک، ولے او دافتیا چنکا 'ط' خلکنے۔ دا وڑاٹ اونا براہوئی نوشتہ کن کاریم اٹ اتنگک نشان تا کچ 41 اے۔

-ii- رومن:

لیفٹیننٹ آر لیچ (1838ء) براہوئی زبان کن رومن رسم الخطے کاریم اٹ ایسنے، او توار تا پوری کن 33 نشان کاریم اٹ ایسنے۔ او بڑا ہنوک مرغن الم توار کن 'A'، ومونی ہنوک مرغن الم کن 'U'، انازی آاٹنگک اس خلکنے، وخت اس کہ ریٹرو فلیکس توار 'ڈ'، 'ڈ'، 'ٹ'، 'ٹ' اکن شین اٹ 'D, R, T' اتون اور

‘h’ اس ہم خلکنے، ہندن ‘چ، گ، خ، ش، ٹ’ انا توار تے کن شین اٹ ‘C, G, K, S, L’ اتون اوار ‘h’ انا نشان خلکنے۔ وخت اس کہ ٹل ‘اکن جاگہ جاگہ L’ اتون اوار ‘t’ انا نشان کاریم اٹ ایسنے، اونا کاریم اٹ اتوک نشان تاسر جم داوڑ او:

A..... ĀB..... Ch D Dh

E F G Gh ...H..... I J

Kh..... L Lh, Lt M N O

P R ...Rh..... S ...Sh..... T Th

U..... Ū..... V W Y Z

ڈینس برے (1934ء) توار تا پوری کن 35 نشان کاریم اٹ ایسنے، اور یٹرو فلیکس توار ‘ڈ، ٹ، ٹ، اکن ‘D, R, T’ تون اوار ‘h’ انا وکی نا جاگہ غادفا کیرغ آن ٹک اس خلکنے، دن کہ) ‘چ، گ، خ، ش، ٹ’ انا توار تے کن آرلیچ آبار کرینے۔ وخت اس کہ آرلیچ آن چپ او بڑا ہنوک مرغن الم توار کن ‘A’ تون اوار پدی ہنوک مرغن الم کن ہم ‘E’ انازی آوشیف ہنوک مرغن الم توار کن ‘I’ نا کیرغ آن، ومونی ہنوک مرغن الم توار کن ‘O’ انازی آاٹنگ اس خلکنے، دُن انا درست راستی کروک جم الم توار تے کن مونی اتوک نشان تا کچ 9ء، آرلیچ الم توار تے کن 7 نشان کاریم اٹ ایسنے۔ ڈینس برے آرلیچ نامونی ہنوک مرغن الم کن ‘U’ انازی آاٹنگ نانشان کاریم اٹ اتنے۔ وخت اس کہ ٹل، اکن آرلیچ آن چپ ‘L’ اتون اوار ‘H’ اس خلکنے۔

ڈنکن ڈکسی (1921ء) توار تا پوری کن 26 نشان آن کاریم ہلکنے، او برے و آرلیچ آن چپ ریٹرو فلیکس توار تے کن ہم سادہ ‘D, R, T’ کاریم اٹ ایسنے، وخت اس کہ ‘چ، گ، خ، ش، ٹ’ انا توار تے کن آرلیچ و برے نا کسر ہر فینے۔ ولے ‘ٹل’ اکن ‘Lt’ والا نشان کاریم اٹ اتنے۔ ڈکسی مرغن الم توار تے کن ہم ہمونشان تے کاریم اٹ ایسنے، ہرا فک الم توار تے کن کاریم اٹ اتنگانو۔

iii- نستعلیق (اردو یا فارسی و ژنوشت)

براہوئی توارتا نوشتہ کنگ کن براہوئی لکھوڑا کاریم کروک آ براہوئی ادبی سوسائٹی ناکمیٹی براہوئی ناجتا غا توار'ٹش' اتون اوار کھسو 53 نشان انا منظوریء تس۔ (داتوار تے ٹی ہکار یہ توارتا اوار نوشت ناوڑء ہم حساب کنگا نے) ودا فیصلہ کنگا کہ..... ث، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ق..... براہوئی نا توارفس، داکل عربی نا توارء۔ ولے دافتنے کشنگپ، کمیٹی ایلوسوب آتے پانگ آن بیدس کل آن اہم داسوبء گوندا کہ داحرف آتا کشنگ آن براہوئی بولی ٹی چندی عبارت و معنوی ویل آک و دی مریرہ۔ ولے داہم فیصلہ کنگا کہ ہر اتوارک بندادی وڑاٹ براہوئی بولی ناجندا نا، او فتیکن داحرف آتے کاریم اٹ اتنگپ۔ (صابر، 15) دنکہ دابابت کل آن بھلا مثال 'تو' و 'تو بے' نا۔ دابراہوئی بولی ناجندا نا توارء، گڑاڈاژکن 'ط' انا جاگہ غا 'ت' نوشتہ کنگے۔ براہوئی لکھوڑا کمیٹی ناپک کروک نشانک دا وڑاٹ نسر:

آ ا ب بھ پ پھ ت
تھ ٹ ٹھ ث ج جھ چ
چھ ح خ د دھ ڈ ڈھ ذ
ر رہ ژ ژھ ز ژ س ش ص ض
ط ظ ع غ ف ق ک کھ
گ گھ ل لھ ل ل م
مھ ن و ہ ی ی ے

ظفر مرزا، (1980ء)، نستعلیق اٹ توارتا پوری کن 38 نشان وخت اس کہ نسخ اٹ 37 نشان پیدا و نوشتہ کرینے۔ براہوئی لکھوڑا کمیٹی آن چپ مرزا ہکار یہ توارتے جتا حساب کتنے، وداکان بیدس اسہ پین بدلی اس مرزا و براہوئی لکھوڑا حساب اٹ شیفی بڑزی ناسوبء، او آء، ہکار یہ و الف

مدودہ ناکشنگ آن پد ہراکچ بچک، ہموفتے ظفر مرزا پیدوار کرینے نوشتہ کرینے۔ داکان بیدس اونا لکھوڑ کمیٹی نایلو نشان تینی پین بدلی اف۔

نور محمد پروانہ (1961ء) براہوئی بولی کن 27 نستعلیق نشان مونی ایسنے، وخت اس کہ عربی آن وام ہلوک آن نشان تا مہشون ء جتا سنے۔ ہندن ہکاریہ توار تا نہہ نشان تون اوار ءے، ہم جتا نوشتہ کرینے۔ داکان بیدس او ءے، ہم تینا نشان تا مہشون اٹی تینے۔ دا وڑ اونا مونی اتوک نشان تا کچ لکھوڑ کمیٹی آن 23 کم ءے، ہکاریہ (14)، وام ہلوک (9) و ءے کشنگانے، ودا پانگ رد مفروکہ دا مہشون و لکھوڑ کمیٹی تا مہشون اٹی بیرہ اسے ءے نابدلی۔

غلام حیدر حسرت (1987ء) ہکاریہ نشان تیان بیدس اردو کن کاریم اٹ اتنگوک ایلوکل نشان تے ہر فینے، ودا نیام اٹ براہوئی نا جتا غا توار ءے پیدوار کتنے، ودا ناچ ء حوالہ اس تینے۔ و لکھوڑ کمیٹی و اونا مہشون اٹی بیرہ ہندا بدلی ارے۔

اشیر عبدالقادر شاہوانی (2010ء) گڑ اس ہکاریہ توار تے اوار نوشتہ کر سا جتا ء نشان پیدوار کرینے، و گڑ اسے پیدوار کتنے، ودا وڑ اونا پیدوار کروک جم نشان تا کچ 37 ء۔

ساڑی دوراٹی براہوئی زبان کن نستعلیق کاریم اٹ اتنگ انگ ءے، ودا بابت اردو نا جم نشان تے دوئی کنگ تون اوار جتا غا توارل، انا نشان ہم مستعمل ءے، و لے دانشانک جتا جتا نوشتوک وادارہ غا تا کنڈ آن جتا جتا توار تے کن نوشتہ کنگرہ، و بھاز جاگہ اسے اسے توار کن جتا جتا نشانک ہم نوشتہ کنگرہ۔

iv- برو لکھوا:

2008ء ناگڈ سرائی بلوچستان یونیورسٹی نا براہوئی شیخ اٹی براہوئی لینگوئج اتھارٹی نا کنڈ آن اسے دیوان اس بنگ انگا، (ہر ادے پد آن براہوئی لینگوئج بورڈ اپنا پن تننگا۔) دادیوان اٹی بلوچستان ناہر علاقہ غان بیدس نشریاتی و اشاعتی ادارہ غا تا نمائندہ غا تے بنگ انگا س۔ دادیوان اٹی دافصلہ مس کہ براہوئی زبان کن رسم الخط اس پک کنگے۔ دا وخت آدابابت تران آک ہم مسر، شرہ ہم مس، و سلاہ

سوج آک مونی بسر۔ دابابت شرہ مرسا کرے، براہوئی زبان کن رومن رسم الخطء دوئی کنگ نامح تقی و مخالفت اٹ نوشتنی سلاہ سوج آک ہم ”تلار“ اٹ شینک مسر۔ اوکان پد بورڈ انا فیصلہ گن دیوان اس اسہ ہندی این جی اوسے نادفترائی اڈ مننگا، و داد یوان اٹ رومن رسم الخطء براہوئی بولی کن دوئی کنگ نا قرار داد منظور مس۔ داد یوان اٹ براہوئی زبان نا پڑ آکاریم کروک ادبی تنظیم آتا نمائندہ خاک ساڑی نسر۔ ادبی تنظیم آتا امنائی و قرار دادء منظور کرفنگ آن پد دابابت باقاعدہ کاریم کنگ کن اسہ کمیٹی اس جوڑ کنگا۔ ہرانا بسک آتیبی عبدالرازق ابابکی شینکارادارہ، اقبال ناظر شاعر، مان منصور اسکول نا استاد، پروفیسر سعید لہڑی زبان شناس ناوڑ اٹ باسک نسر۔ وخت اس کہ بورڈ انا سیکرٹری لیاقت سنی یونیورسٹی نا استاد (داسہ، ڈاکٹر، پی ایچ ڈی) نس۔ داکمیٹی سال اسے ناکوشست و متاماری تیان پد رومن رسم الخط کن براہوئی بولی نا تواری تے پک کر ساو فتن کن نشان تے پک کرے، وولدار رومن رسم الخط ء بروکھوا نا پین تر سادستی راستی کرفنگ کن ”تلار“ آن کمک ہلنگا۔ داوڑ نوشت ’تلار‘ نا 2010ء نا فروری نا تاک آتیاں شینک مننگ نا بناء کرے و ستمبر 2012ء اسکان برج سلیس۔ براہوئی نوشت کن ’تلار‘ اٹی بروکھوا نارداٹ 35 تواری تے کن 35 نشان کاریم اٹ اٹنگارہ، اوفقا سرجم داوڑ ء:

B Á P Í S Y

Ş V X E Z Ž

F Ú M N L G

C T F R Ř D

O Đ H J K

A I U N L

کھٹیا:

براہوئی بولی نابابت مفروضہ اس داہم ارے کہ داہولی ٹی نوشت کن بنائی وڑاٹ ہیر و غلفی و ولد اخروشتی رسم الخط آتے کاریم اٹ اتنگانے۔ ولے داہابت پٹ و پول نا کاریمک داسکان سرجم افس۔ ہندا خاطر آن داسما تمنگ کتنے کہ اگہ براہوئی کن دارسم الخط آتے دوئی کننگانے، تو او ناتوار تے کن اخس نشان کاریم اٹ اتنگانے۔ ولے معلوم نوشت آن پداگہ براہوئی بولی نا نوشت کن کاریم اٹ اتنگوک کچ آتا جاج، ملنگے تو معلوم داری مریم کہ دانتیٹی بھلو پرخ اس ارے۔ داہد اسکان کہ ساڑی دوراٹ شینک مروک کتاب و رسالہ غاتیٹی ہم کاریم اٹ اتنگوک نشان تا کچ جتا جتا۔ پولکارو چاہندار آتا نیام اٹ واول آتے کن اسہ نشان اس پک کننگ نابابت امنائی مننگ کتنے، ہندن ”ہکاریہ“ یا ”ہائیہ“ توار تا بابت ہم امنائی خننگک، انتے کہ براہوئی بولی نا لہجہ غاتیان اگہ اسٹ (رخشانی) ٹی ہائیہ توارک پانگرہ، تو ایلو (ساراوانی) ٹی دافک افس، و ہندن مسٹیکو (جھالاوانی) ٹی دافک زور خلسا پانگرہ، ہرانا سوب آن ہرمسٹ آلہجہ غاتا نوشت اٹ اسٹی بنگ کتنے۔ البتہ ”ہکاریہ“ توار تا بابت پاننگ مریم، کہ او فک رخشانی ٹی توچ پانگلپسہ، ساراوانی ٹی دافتا کاریم اٹ بنگ یا بفتنگ آشرہ نا گنجائش ارے، وخت اس کہ جھالاوانی لہجہ ٹی ہم داہرا وڑاٹ پانگرہ، او فک ”ہکاریہ“ غان زیات ”ہائیہ“ وڑے۔ چونکہ براہوئی بولی نا توار تا بابت شرہ نا بنا 90ء نادہائی آن مس، ولے داہابت علمی شرہ نامبوتی خننگک، ہرانا سوب آن داویل انا لیسری نا کسر پیش تمنگ کپنگ۔

براہوئی بولی نابابت بنائی وڑاٹ موئی بروک نوشت نا شاہدی تیان داکساس کننگ مریم کہ داہولی کن نوشت اٹ اتوک رسم الخط آتیان کل آن زیات ویل ’نسعلیق‘ اٹ خننگک، انتے کہ کل آن زیات نشان ہندارسم الخط اٹی کاریم اٹ اتنگانو، ہراویل آتے ودفنگ ولوز آتا دروشم، دورنگہ کننگ ناسوب۔ بناغان داتم اسکان ’نسعلیق‘ اٹ کاریم اٹ اتوک آ نشان تا کچ 27 آن ہلیس 53 اسکان، یعنی دا وڑاٹ نوشت اٹی براہوئی بولی نا نوشت کن بیرہ 27 نشان اریر، ایلو فک وڈ کی کمک کن ہلنگانو، و ہر

اسٹ تینا وڑاٹ و تینا سچ اٹ تینے آن توار تے کن نشان تے کاریم اٹ ایسنے، دابابت خاص وڑاٹ اسے اسے واول کن شش نشان کاریم اٹ اتنگسا ہنا نو، یعنی ”ہ، ہ، ج، ع، ا، ہ“ ہمونشانک، ہرا براہوئی ٹی بیرہ اسے توار اسے ناہندہ بلیرہ۔ ہندن Consonent یا سرجم توار تابابت ہم ہندا وڑاٹا ناکیہی ویل آک اریر، دن کہ ”ث، س، ص، ذ، ط، ظ“۔ وخت اس کہ نسخ اٹی کاریم اٹ اتوک آتوار تا کچ اٹ پرخ مچٹ، ودا فک بنائی وڑاٹ یعنی ملک دادقلاقی (1303ھ) ناکتاب اٹ 37 آن بنا کیرہ، و ملا عبدالحکیم مشوانی (1317ھ) اسکان دافتا کچ 41 اسکان سرمریک، ولے اوکان پد مکتبہ درخانی نا مونی بروک آ کتاب آ تہیٹی توار تے کن کاریم اٹ اتوک آ نشان تا کچ و دسا کرینے، و اخیر 53 اسکان سرمنے۔ ہنگے تو نسخ اٹی ہم ویل آک کم وود نستعلیق نا وڑا اریر، ولے اگہ دافتیا کاریم مرے تو دانستعلیق نا نسبت مچٹ مننگ کیرہ۔ وخت اس کہ براہوئی بولی کن کاریم اٹ اتوک رومن رسم الخط و گڈسراٹی درستی راستی مروک بروکھواٹی ویل آ تا کچ مچٹ، یعنی 1838ء آن ہلیس 2010ء اسکان دارسم الخط اٹ ہرا نشانک کاریم اٹ اتنگانو، اوفقا کچ 31 آن 35 اسکان۔ یعنی مستشرق آک براہوئی بولی کن رومن رسم الخط تینائی کری تو اوفق اسے توار کن جاگہ جاگہ ہراڑے کہ گرج منے اوڑے ارا نشان ہم کاریم ایسنو، ولے گڈسراٹ بیست ویکمی کرن اٹی مونی بروک آ رسم الخط بروکھواٹی کھو 35 توار کن 35 نشان درستی راستی کرفنگانے۔ دارسم الخط اٹ نوشت نا ویل آک کل آن مچٹ، انتے کہ دا وڑ نوشت اٹ Long و Short Wovel آتے کن ہم جتا نشان درستی راستی کرفنگانے، ہرا نوشت وخوان اٹ آسراقی ناسوب مننگ کیرہ۔

کتاب آک

براہوئی، عبدالرحمان، (باراول 1978ء، دوم 2015ء)، براہوئی نامہ، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 پروانہ، نور محمد، (1961ء، بار دوم: 2010ء)، براہوئی قاعدہ، ڈی پی آئی
 حسرت، غلام حیدر، (ندارد) براہوئی قاعدہ، براہوئی اکیڈمی بلوچستان، کوئٹہ
 شامانی، اشیر عبدالقادر، (2010ء)، براہوئی: زبان، گرائمر، بول چال، براہوئی اکیڈمی
 صابر، عبدالرزاق، (1998ء)، براہوئی لکھوڑ، براہوئی ادبی سوسائٹی پاکستان، کوئٹہ
 قلاتی، مولانا ملک داد (اولی ایڈیشن 1303ھ، 1886ء، چارمی ایڈیشن 2002ء)، تحفۃ العجائب،
 براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ
 مشوانی، عبدالحکیم (1317ھ) چارباغ، (پٹ و پول، ڈاکٹر عبدالرزاق صابر) براہوئی ادبی سوسائٹی
 مرزا، ظفر، (1980ء)، براہوئی گرائمر، براہوئی اکیڈمی
 ”ہفتنی تلار“

Aftai TALAR, BRL Issue: 1-03

Bray Denys, (Vol:2, 1st: 1934, 2nd 1978) The Brahui Language, Brahui

Academi. Quetta

Dixey, Duncann (1921, Printed in 1995) Brahui Academy Pakistan

Quetta.

Nichelson, Captan, (1877) A reading book of Brahui, Brahui Academy

Pakistan Quetta.

Leach, Robert (1838) Brahui Grammer, Brahui Academy Pakistan

Quetta.

Zahri, Allah Bux (1877) Hand book of Birouhi Language) Brahui

Academy, Quetta.